

ETO: 809.451.1:808.61

RECENZIO

NÉHÁNY ADAT A MAGYAR—DÉLSZLÁV FORDÍTÁSTÖRTÉNETI KAPCSOLATOKRÓL

Miodrag Sibinović: Original i prevod, Beograd 1979.

PAPP GYÖRGY

A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék

Közlésre elfogadva: 1982. aug. 20.

Miodrag Sibinović fordítóként is, az elmélet művelésének szempontjából is a jugoszláv fordításirodalom élvonalába tartozik. Nevét a *Mostovi* c. folyóiratban és egyéb kiadványokban megjelent tanulmányai tették ismertté az elmélyültebb szakmai érdeklődésű olvasók előtt. Az itt bemutatandó *Original i prevod* (Az eredeti mű és a fordítás) éppen ezeknek az alapozó tanulmányoknak az összefoglalása. Amint az alcíme (Bevezetés a *fordítástörténetbe* és a *fordításelméletbe*) is tanúsítja, a kialakulófélben levő fordítás-tudománynak az alapkérdéseire próbál válaszolni.

A mű három részterületen vizsgálódik, bár a szerkezeti egységek összetartozósága nem mindig nyilvánvaló. Tagolódása a következő: *általános és délszláv* (elsősorban szerb) *fordítástörténet, a fordításelmélet alapkérdései* (a fordítás mint közlési nyelvészeti és irodalomtudományi megközelítései) és a fordítás folyamatának nyelvészeti és irodalomtudományi megközelítései) és *a fordításpoétika* (a műfordítás időtényezői, a fordító és a szerző egyéni stílusa a fordításban, a prózafordításról és a versfordításról).

A felvetett tárgykörök java része szokványos a nyelvi átültetés szakirodalmában, de az adott fordítási viszonylatok, az irodalmi hagyományokra való érzékenységük folytán minden kultúrára vonatkozóan újra kell fogalmazni őket. Számunkra most a fordítástörténeti fejezet érdekes, amelynek magyar vonatkozásai vagy éppen ki nem használt kapcsolódási lehetőségei vannak.

A fordítástörténet felvázolásában és korszakolásában Sibinović egyetemes szempontokat követ, és a fordító gyakorlat, valamint a fordításelméleti gondolkodás fejlődését és kölcsönhatásait kívánja vizsgálni, ezért nem várhatjuk el tőle minden egyes fordítás megemléztetését. A fordítástörténet támpontjainak kiépítésében válogatni kényszerül, ami egyúttal a fordítók és a fordítások hallgatólagos rangsorolását és kritikáját is jelenti. Ezen a ponton ragadhatók meg áttekintésének erényei, de hibái is:

1. A fordítások hatását mérlegelve épp a szelektív módszerrel tudja kidomborítani a fordítást igénylő alaphelyzet és a fordítások nemzeti vonásait, mondhatni minden korszakban azonos tényezőit, a hiányzó irodalmi, műfaji kategóriákat, a stílusirányzatok kibontakozásának megkésetttségét, az irodalmi

nyelv és a népnyelv hosszú életű eltérésének, széttagoltságának hátráltató hatását;

2. Vizsgálódásai egyirányúak, csak a szerbhorvát nyelvre való fordítással foglalkozik;

3. Általános gyakorlat szimptomájaként csak a nagy nyelvek és irodalmak (német, angol francia) fordítására figyel, így a természetes nyelvi, kulturális kapcsolatot tükröző szomszédos irodalmakról alig esik szó. Pontosán így van ez a magyar fordítástörténeti áttekintésekben is, és a hatás intenzitásának szempontjából érthető is, hogy a francia, német, orosz irodalmat részesítik előnyben. De, mint Sibinović is nagyon találóan megállapítja, a fordítói hűség jellemzőinek java része adott nyelvi viszonylatokhoz kötött, és mindegyikre külön-külön ki kellene dolgozni;

4. A szerb fordítástörténet korszakait áttekintve eljut ugyan a fordítói hűséggel kapcsolatos vélemények sommázásáig, de ezeket nem szembesíti sem a modern fordítástudomány eredményeivel, sem a saját véleményével mint abszolút viszonyítási ponttal.

Sibinović a szerb fordítástörténetet három korszakra tagolja.

A középkori fordításokat számba véve a magyar irodalom megfelelő korszakával párhuzamos vonásokat talál; az egyházi jellegű művek túlsúlyát. Említést tesz az Alekszandridáról, amely tudvalevőleg a magyar Sándor-regény-nyel is kapcsolatos, sőt, mint Csuka Zoltán utal rá A jugoszláv népek irodalmának történetében, épp magyar közvetítéssel került a délszláv irodalmakba.

Jóval elmélyültebb és részletesebb a második korszak, a felvilágosodás fordításirodalmának bemutatása, amely a magyar irodalomhoz hasonlóan a délszláv irodalmak nagy, idegen mintákat követő átalakulását hozta magával, és egy sajátos fordítói ars poeticát teremtett meg a legjelesebbek, *Dositej Obradović, Vuk Karadžić, Jovan Hadžić* és mások révén. Ez az erjedés a fordításhoz való viszonyulás jelentős módosulását hozta magával. Az eredeti szöveg és a fordítás között Dositej Obradovićnál nincs határ. Az eredeti alkotás jellemzőit a hatni akarásnak, a minél gyorsabb nemzeti kulturális fejlődésnek veti alá.

Így jelennek meg a *posrbenek* nevezett átköltések, adaptációk, amelyeket Kazinczyhoz hasonlóan magukénak, eredeti művüknek vallottak a szerzők. A tartalmat némiképp megőrizve, a környezetet, az alakokat „nemzetiesítették“. Erre említi meg példaként Sibinović Joakim Vujić drámafordításait, de egyetlen szónyi említést sem tesz Vitkovics Mihályról vagy ha úgy tetszik, Mihajlo Vitkovićról, aki a *Spomeni Milice* című regényadaptációjával, amelyet Kármán József Fanni hagyományai c. műve alapján ültetett át, lényegében a szerbesítés iskoláját teremtette meg, és akit az áttekintésben külön fejezet illetne meg, még ha részben magyar írónak számít is, és művéről csak százötven év múltán derült ki, hogy nem eredeti; nemcsak ezért, hanem fordítói elveiért egyáltalán, amelyek az adott viszonylat sajátos állomását jelentik.

Mint Sibinović további fejtegetéseiből is kiderül, Vuk Karadžić bibliafordításai számolták fel a fordítói hűség túl laza értelmezését. A kortárs gyakorlatban merésznek ható fordítását a népnyelv felől védelmezve Vuk sok érdekes gondolatot vetett fel. Itt tudjuk meg, hogy tíz más nyelvű fordítást használt fel, és ebből kovácsolja érveit is. A nyelvi tabut érintő,

illette sértő kifejezéseivel kapcsolatban mondja, hogy ha jók voltak a németben, franciában vagy a görögben, jók lehetnek a szerb nyelvben is. (Ma már tudjuk, ehhez a kérdéshez minden nyelv sajátosan viszonyul). Fordítási módszereivel foglalkozva, nyelvújításunkhoz sokban hasonló eljárásokat, példákat idéz, amelyek idegen átvételeket, új szavakat, képzéseket, nyelvjárási szavak irodalmivá tételét eredményezték. Érdekes, hogy Vuk török jövevényszónak véli a *hajdukor*, amelyről a szerbhorvát nyelvészeti szakirodalom részben, a magyar kutatások pedig teljes egészében megállapították, hogy a magyar *hajtó* alakból ered. (Vujaklija: Leksikon stranih reči i izraza, Bárczi Géza: A magyar nyelv életrajza).

A III. korszakot Sibinović a XIX. század közepétől számítja, attól az időtől, amikor már letisztázódott a népnyelv és az irodalmi nyelv viszonya. Az időszak vezéralakjaként emeli ki *Zmaj Jovan Jovanovićot*, aki — szerzőnk által nem kellően hangsúlyozottan — épp a magyar művek fordítása folyamán kristályosította ki fordítási nézeteit. A fordításaihoz kétféleképpen viszonyultak: az olvasók szerették, de a kritikusok, főleg *Škerlić*, úgy vélték, túl szabadon fordít, elhagyva, betoldva és megváltoztatva nemcsak a versszakok, hanem az egész mű alapjelentését, tartalmát is. A szerző jól mutat rá, hogy ezt kizárólag Zmaj korának irodalmi ízlése, elvárásai felől lehetne értékelni.

A könyv összefoglalja Zmajnak főleg a Toldi fordításából leszűrt nézeteit:

1. Semmilyen mű közvetett (elkészült fordítást felhasználó) fordítása nem ajánlatos;

2. Nem lehet szót szóval, csak gondolatot gondolattal, költői képet költői képpel visszaadni. A Toldi fordítói előszavában fejti ki: „Nem sorok szerint, nem is versszakoknak megfelelően, hanem sokszor egész oldalak megfelelőzésében kívántam visszaadni az eredetit“.

3. A szerb nyelv szellemében kell fordítani, de nem úgy, hogy a fordítás az eredetit teljesen elfojtsa. Ismét a Toldi kapcsán vallja: „Igyekeztem minél jobban szerbesíteni, de úgy, hogy el se magyartalanítsam“.

4. Szabados felfogásának (amit kritikusai hangsúlyoztak) ellene látszik mondani, hogy a fordítás több fokozatát, a szűkebben értelmezett fordítást, az adaptálást és a tükrözést is számba veszi.

A mű további részében még sok mindenről szó esik. Szerintünk a XX. századi nézeteknek külön fejezetet kellett volna szentelni. Magyar vonatkozás azonban még csak egyszer fordul elő, ez *Kiss József Jehova* című drámája, amelyet Laza Kostić fordított szerb nyelvre. Meg kell mondanunk, létéről mit sem tud a Magyar Irodalmi Lexikon, (mármint a szerb fordításéről); itt is csupán említés esik róla. A kapcsolattörténet eredményeit ismerve azt kell mondanunk, a magyar-délszláv fordítástörténetet több szó illetné meg, mint amit e két név kapcsán elmondottak tartalmaznak.

